

Společnost v období transformace a strach z kriminality

KLAUS SESSAR*

Universität Hamburg, SRN

Social Transition and the Fear of Crime

Abstract: Victim surveys and crime surveys measure the respondents' victimisation experiences, their fear of crime or feelings of insecurity, or their punitive attitudes. Findings of this kind are commonly used to gain a better understanding of the phenomenon of crime in its various dimensions. This is especially interesting with regard to the still ongoing processes of transition in the countries which formerly belonged to the Eastern Bloc. However, the question is whether these attitudes really are mainly crime-related or whether they are also (and perhaps to a much greater extent) problem-related in that the discussion of crime might in fact be an expression of quite different feelings of disapproval, frustration and anxiety emerging from a general sense of social and political upheaval. In other words, 'crime' might be cited, even though what is meant is 'alienation'. People may feel unsafe not only because of the crime they fear but also because of a more general social vulnerability due to deep-rooted impoverishing changes in their societies.

This is now the situation in the former German Democratic Republic. Some findings from a crime survey conducted in eastern and western Germany are presented in order to study the relationship between certain characteristics of the social transition processes and the fear of crime.

Sociologický časopis, 2001, Vol. 37 (No. 1: 7-22)

1. Úvod

Strach ze zločinu nebo pocit ohrožení patří k hlavním tématům každodenní diskuse. Poté, co byl prohrán boj proti zločinu, vznikla potřeba dalšího boje, a to proti strachu ze zločinu [Boers 1991: 22]. Zejména politici a sdělovací prostředky projevují zájem o tento sociální problém a požadují, aby byl důkladně řešen. Kriminologové ale mají stále jisté podezření, že strach ze zločinu je svým způsobem výhodný,¹ a proto je podporován (někde dokonce produkován), aby byly legitimizovány nové zásahy nebo preventivní opatření státních orgánů.

Zdá se to být sice jasné: strach z kriminality pochází z existence zločinu, a protože strach je značný, musí existovat značná kriminalita. Ale tak jednoduché to není. Chování, které stát ze sociálního hlediska odsuzuje nebo pro něj není vítané, je složitými procesy transformováno v něco, co se pojmy zákona definuje jako „trestný čin“. Situační kontext chování a jeho sociální význam díky této metamorfóze mizí: na konci je právní výstup.

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Prof. Klaus Sessar, Universität Hamburg, Institut für Kriminalwissenschaften, Abteilung Kriminologie, Schlüterstr. 28, D-20146 Hamburg, e-mail klaus.sessar@t-online.de

¹) Soudce ze hry *Le Balcon* od Jeana Geneta říká: „Na počátku byl zloděj. Moje soudcovské živobytí je důsledek vašich zlodějen... Nepopíráte existenci zloděje? To by bylo špatné. To by byl zločin. Ničili byste mé živobytí.“

Strach ze zločinu je pak jako emocionální nebo poznávací postoj spojen s výsledky sociální nebo normativní konstrukce: jsou to zákonodárce a soudnictví, kdo vytváří realitu zločinu (tím, že oznámí policii, že na ní byl spáchán trestný čin, přispívá k této symbolické transformaci také oběť). Svým způsobem je zločin artefaktem [Wetzels 1996]. Jedinou cestou, jak se vyhnout vážným gnoseologickým chybám, je vzdát se pojmu zločin a zjišťovat strach, úzkost, starost, zájem, pocity ohrožení apod. v obecném sociologickém kontextu. Spadají sem neklid a nepokoj, ať sociální, nebo osobní, hrozby a hluboce zakořeněné konflikty, přičemž trestné činy objasňují jen zlomek všeho.

Vzdáme-li se tradičního kauzálního vztahu mezi trestným činem a strachem z něj, mohli bychom lépe pochopit některé neprokazatelné vztahy mezi dvěma proměnnými. Například jeden z předpokladů vycházel z toho, že strach vyplývá z možnosti stát se obětí kriminálního činu, jehož se oběti zřejmě obávají více než ne-oběti. Je pravda, že v některých výzkumech byly nalezeny vazby mezi zkušenostmi osoby, která se stala obětí trestného činu, a různými složkami strachu (emocionální, kognitivní a behaviorální), ačkoli korelace byly dosti nevýrazné. V některých studiích však nebyly nalezeny žádné korelace [Skogan a Maxfield 1981: 12; Sessar 1990: 126; Boers 1991: 294, 1995; Kury 1995: 140]. Nicméně dokonce i v případě, že by takový vztah existoval, musíme zvažovat zapominání jako působící faktor. Úzkostliví lidé si mohou znovu vybavovat své negativní zkušenosti (včetně případů, kdy se stali obětí kriminálního činu) snáze než klidnější jedinci, tedy lidé prvního typu budou mít vyšší profil ve výsledcích našich výzkumů než ti druzí [Sessar 1990]. Oběti mají v některých případech menší strach než ne-oběti, možná proto, že „více vědí“ [Baril 1984: 345, viz také Sparks, Genn a Dodd 1977: 188, Joutsen 1989: 53]. Někdy se lidé, kteří nemají zkušenost obětí, více bojí než oběti, je tomu tak například u žen. Existuje jedno univerzální zjištění: mezi prožitkem napadení a strachem mezi muži a ženami existuje fakticky inverzní vztah. Ženy se cítí mnohem více ohrožené, že se stanou pravděpodobně obětí násilí dokonce i přesto, že se méně bojí/mají méně důvodů se bát (a naopak). Samozřejmě nelze zapomínat na to, že oběťmi znásilnění (při srovnání jde o vzácné události) bývají téměř vždy ženy. Tento jev je opakovaně označován jako „paradox strachu“ [Maxfield 1984: 38, Boers 1991: 57, viz též poznámku 7].

Jiným zjištěním je vztah mezi pocity ohrožení a psychologickými charakteristikami osobnosti. Například Oberfell-Fuchs a Kury [1996: 104-106] objevili vztah mezi nejistotou člověka, který se sám prochází kolem svého bydliště po setmění („emocionální“ komponenta strachu ze zločinu) a emocionální labilitou, obecnou úzkostlivostí, nervozitou a vznětlivostí. Výsledky mají dosti tautologickou povahu, protože závislé a nezávislé proměnné se od sebe podstatně neliší. Mají opět validitu proměnné „strach ze zločinu“, která se ukazuje jako dosti difúzní konstrukce [Skogan 1977: 14], ovlivněná mnoha determinantami, které nespadají do sféry kriminality. Avšak autoři také zkoumali pravděpodobnost, že člověk se stane obětí zločinu v blízké budoucnosti (aspekty známé jako kognitivní komponenty strachu ze zločinu). Některé zajímavé vztahy byly nalezeny ve vztahu ke stresu, nervozitě, impulsivnosti, zájmu o vlastní zdraví a k emocionální labilitě, v závislosti na věku respondentů a většinou ve vztahu k ženám [Oberfell-Fuchs a Kury 1996]. Opět se naskýtá otázka, co tito lidé opravdu očekávají nebo čeho se bojí?

Toto vede k dalšímu hledisku, které se ptá po pojmu trestného činu ve vztahu k postojům týkajícím se kriminality. Termíny jako „zločin“, „strach ze zločinu“, „trest“ a jiné nejen odrážejí realitu fenoménu kriminality v nejrůznějších dimenzích, jsou to také prostředky vyjádření specifického pohledu na svět. Označujeme špatné chování jako kriminální bez ohledu na jeho legální povahu, cítíme se být oběťmi při mnoha nekriminálních

událostech například při znečišťování prostředí nebo při uzavření diskriminační smlouvy. Patříme-li k menšině, cítíme se ohroženi sami venku v noci kvůli obecné zranitelnosti, jedná-li se o mladou ženu nebo starého muže, nebo jsme-li bezmocní a frustrovaní tváří v tvář katastrofálním sociálním podmínkám, v nichž žijeme, pěstujeme v sobě silné city pomstychtivosti a touhy po trestu většinou k někomu (a něčemu), koho (a co) víceméně ochotně definujeme jako odpovědné za naši situaci.²

Co tím vlastně míníme? Jen vzácně vyjadřujeme negativní pocity nebo odmítavé postoje bez vztahu k obvyklému schématu „zlo(čin)-trest“. Jako výsledek dlouhé tradice úspěšného formování, při němž je většina netrestajících vzorů potlačována, zatímco trestající vzory jsou posilovány, poznáváme a definujeme mnoho problémů společnosti i svých vlastních v rámci schématu těchto nedokonalých kategorií [Janssen 1996].

Proto bychom měli být opatrní, ptáme-li se lidí na jejich názory na téma kriminalita. Odpovědi mohou být zavádějící, protože terminologie týkající se kriminality může být používána, ač dotázaný chce popsat obecnější (negativní) pocity a zkušenosti.³

Jednou z nejzajímavějších oblastí pro výzkum původu postojů ke zločinu je sociální situace v bývalém východním bloku. Není pochyb, že strach ze zločinu přicházel společně se zločinem, ale také s politickým, sociálním a ekonomickým převratem, který obrátil společnost vzhůru nohama. Proto jsou dále uváděny některé postřehy o někdejší Německé demokratické republice (NDR), aby bylo zřejmé, jak lidé reagují na transformační proces, který po pádu berlínské zdi a spojení NDR se Spolkovou republikou Německo dosud probíhá. Jinými slovy nebudeme se zabývat rozsahem strachu z kriminality po sjednocení Německa, ale místo toho se budeme snažit nabídnout ideu, jak by deprivující účinky převratu mohly být transformovány do specifických postojů ke zločinu a důsledkům spáchání zločinu. Postřehy jsou založeny na datech ze dvou reprezentativních průzkumů z východního Německa (1991 a 1993) a jednoho, který byl realizován v západním Německu (1993), které celkem zahrnovaly více než 8 000 respondentů [k metodologii viz Boers, Class a Kurz 1994: 344].⁴

2. Problém identity po pádu NDR a fenomén strachu

Jak již bylo naznačeno, viktimizace je relativní. Závisí například na tom, kolik dalších lidí prožije stejné trauma.

„Lidé se mohou stát oběťmi státu nebo státních organizací, aniž by měli pocit, že jsou oběti. (...) Zatímco ve většině případů by zneužití státem mohlo být závažnější, pronikavější a dlouhodobější, většina populace až na některé výjimky nevnímá sama sebe jako oběti, a snad se ani dokonce necítí být utiskována. Ti, kdo se narodili a vyrostli v represivních podmínkách, nic lepšího neznají. Starý člověk, který žil v odlišném systému, v odlišných podmínkách, se natolik přizpůsobil životu v totalitárním nebo autoritativním systému, že obvyklé praktiky, kterými lidé v demokracii opovrhují, pokládá za normální součást života v socialistickém státu.“ [Fattah 1994].

---

²) Pomsta není sladká, ale trpká. Je to čin, který je výsledkem bezmoci, proto mizí se zmizením bezmoci [Orwell 1945].

³) Tudíž ani silné vztahy mezi pocity ohrožení (sám/a venku po setmění) a pravděpodobností, že člověk může být napaden, nevyvracejí ideu, že strach ze zločinu, vyjádřený emocionálně anebo kognitivně, odkazuje na více dimenzí hrozeb než pouhý zločin.

⁴) Výzkumný projekt realizovaný kriminologi z Berlína (Uwe Ewald, Günter Gutsche, Carmen Hennig, Gunhild Korfes, Erwin Lautsch, Knuth Thiel), Tübingenu (Klaus Boers, Hans-Jürgen Kerner), a Hamburku (Klaus Sessar).

Taková byla víceméně situace všude v zemích bývalého východního bloku před rokem 1989. Protože nebylo skutečných alternativ, byly všechny deprivující a pokořující strategie, vnucované veškerému obyvatelstvu, aby akceptovalo pevnou subordinaci a bylo poslušné [Sessar 1993: 233], jistě bolestivé a často také děsivé, ale bývaly většinou vnímány jako „normální“, a tedy zbavené rysů viktimizace ve vlastním smyslu.

Poté přišel čas radikální proměny. Legislativní úprava znovusjednocení vyvrcholila tím, že východní Německo jako stát jakoby přes noc zmizelo a všichni jeho obyvatelé se automaticky stali občany Spolkové republiky Německo. Došlo tak k úplnému nahrazení politické, právní a ekonomické struktury adekvátními západoněmeckými systémy.

Toto kompletní nahrazení jedné sociální struktury jinou vytvářelo často politické nebo funkční problémy. Šlo také (v mnohem větším rozměru) o problém identity v tom smyslu, že všichni lidé ztratili jak svou sociální, tak morální orientaci, bez ohledu na to, do jaké míry se ztotožňovali s předchozím politickým režimem. Od té doby zde přetrvává silný pocit odcizení charakterizovaný bezmocností, bezradností a beznadějí. Odcizení má v tomto ohledu vztah ke strukturální deprivaci. Rekonstrukce společnosti je hlavně záležitostí nového vedení, které přinejmenším během prvních pěti let po sjednocení zaujímal ke svým novým akvizicím spíše koloniální přístup [viz také Fattah 1994]. Převládá všeobecný pocit, že západní Němci mají například na trhu práce lepší vyhlídky bez ohledu na vzdělání a schopnosti než východní Němci (tento názor vyjádřilo ve východním Německu v roce 1993 80 % respondentů, 40 % uvedlo, že z jejich hlediska je jejich život většinou naprosto určován druhými). Tato frustrující situace by mohla být definována jako „strukturální viktimizace“ [Fattah 1991: 9].⁵

Hlavní výzvou byl problém kriminality. Ve srovnání se západními zeměmi byla míra kriminality v socialistických zemích určitě nižší, ačkoli byla mnohem větší, než propaganda NDR připouštěla. V Německu byl poměr výskytu kriminality odhadován na 1:3 v porovnání východ-západ v době jejich spojení [Heide a Lautsch 1991: 13]. Jakmile byla povolena svoboda cestování, míra kriminality prudce stoupla. Přicházel západní životní styl, ale obyvatelstvo bylo zcela nepřipravené na příchod s ním spojeného západního typu kriminality. Dříve nebylo nutné zamykat dům, protože loupeže byly vzácné. Avšak jejich počet rychle vzrůstal a bytové loupeže byly snadné. Lidé byli celkově nezkušení v tom, jak si počínat při konfrontaci s trestnou činností, ať už potenciální, nebo aktuální, dlouhodobý život v socialismu z nich učinil závislé a bezbranné tvory při střetu s riziky nové kriminality [Sessar 1993: 239]. V té době viktimologové inklinovali k aplikaci Seligmanovy [1975] mikropsychologické teorie naučené bezmocnosti na tento makroproblém.

Ovšem míra kriminality nebyla nepřiměřeně vysoká. Odpovídala totiž modernizačním procesům, byla skutečně součástí těchto procesů [Boers 1996, Ewald a Langer 1997]. Můžeme říci, že úroveň kriminality ve východním Německu víceméně dosahovala a stále dosahuje úrovně převládající v západním Německu. Reakce veřejnosti a postoj k problému kriminality však ještě neodpovídaly nové době.

---

⁵) Velmi často se konstatuje, že NDR byla ze všech bývalých socialistických zemí hlavním vítězem revolucí, které proběhly v roce 1989, protože se jí dostalo obrovské ekonomické pomoci od západního Německa. Taková je pravda. Nicméně je opomíjen fakt, že NDR byla také jedinou postsocialistickou zemí, která byla donucena vzdát se své identity. Ačkoli toto nebyl problém přelomu let 1989-90, stal se jím až později.

Připojíme nyní několik zjištění z výzkumného projektu „Sociální transformace a kriminalita“. Vycházel z předpokladu, že strach ze zločinu není spojen jen s fenoménem kriminality v jeho pozitivistickém smyslu, ale vyjadřuje také pocity frustrace a odcizení.⁶ To by znamenalo, že se člověk obává, že se stane obětí zločinu, protože ztratil svou sociální nebo osobní orientaci: stal se zranitelným v obecném smyslu.

Tento přístup bude spojovat proměnné, které na první pohled nemají vzájemně příliš mnoho společného. Pozornost se soustředí na východní Německo se západním Německem v roli kontrolní skupiny. Pro tuto chvíli zapomeneme na četné námitky proti následující standardizované otázce (Jak se člověk cítí, když jde sám v noci v sousedství svého bydliště – velmi bezpečně, trochu bezpečně, trochu ohrožen, velmi ohrožen), tuto otázku jsme pokládali respondentům ve východním Německu (kvůli srovnání) také v souvislosti s dobou před listopadem 1989 a po něm. V roce 1991 a 1993 asi 10 % respondentů uvedlo, že se cítí „velmi bezpečně“. Odlišnosti nicméně existovaly ve vztahu k době před „poklidnou revolucí“: v roce 1991 uvedlo 36 % respondentů, že se před rokem 1989 cítili „velmi bezpečně“, ale v roce 1993 to bylo 52 %. Jako by tyto údaje naznačovaly, že při pohledu zpět se „staré dobré časy“ jevily v mysli lidí bezpečnější, což mohlo být interpretováno jako psychologický odraz kontinuálního zhoršování současné situace v oblasti kriminality: čím horší přítomnost, tím lepší minulost.

Jenomže míra kriminality se mezi lety 1991 a 1993 podstatně nezvýšila a lidé po dvou letech necítili více nebezpečí. Proto existuje možnost, že při pohledu „růžovými brýlemi“ na minulost, pokud jde o bezpečnost procházek ulicemi, vyjadřovali respondenti nespokojené postoje k zhoršování jejich současné společenské situace.

Ještě překvapivější je vztah mezi pocity ohrožení a osobními perspektivami. Kombinovali jsme sociální faktor zaměstnanost/nezaměstnanost a osobní perspektivy člověka (souhlas nebo nesouhlas se stanoviskem: Budoucnost je možné vidět optimisticky), abychom utvořili dvě protikladné kategorie: zaměstnanost a optimismus vs. nezaměstnanost a pesimismus. Poté byl hledán vztah mezi těmito dvěma krajními skupinami a standardizovanou otázkou. Jak je patrné, lidé ve východním Německu se cítili se svými negativními zkušenostmi a postoji mnohem méně bezpeční než lidé s pozitivními zkušenostmi a postoji (tabulka 1).

Tabulka 1. Vztah mezi osobními perspektivami a pocity ohrožení (když se člověk prochází v noci venku u svého bydliště) Východní Německo 1993, v procentech

	dobré perspektivy*	špatné perspektivy**
cítí se hodně a naprosto bezpečně	59	38
cítí se hodně a naprosto ohrožení	41	62

*) dobré perspektivy: zaměstnaní a optimistický výhled

**) špatné perspektivy: nezaměstnaní a pesimistický výhled

Metodologicky slibnější může být položka odhadu rizika (velmi pravděpodobné, trochu pravděpodobné, méně pravděpodobné, nepravděpodobné), když jsou lidé dotazováni na

⁶) Toto úzce souvisí s postřehem Skogana [1997: 14], který se domnívá, že strach z kriminality je ovlivněn specifickými aspekty městského života. K nim patří také snižování kvality života v obci [Garofalo a Laub 1978] bez ohledu na to, zda je tento úpadek doprovázen nárůstem kriminality.

pravděpodobnost, že se v blízké budoucnosti stanou obětí loupeže, vloupání, krádeže, napadení, vraždy nebo znásilnění. Výsledkem je zjištění, že východní Němci se domnívají daleko více než západní, že jsou vystaveni většímu riziku. Dvakrát více lidí na východě než na západě země očekávalo, že se stane s daleko větší pravděpodobností obětí vloupání nebo krádeže nebo budou zabití (tabulka 2), ačkoli v roce 1993 byl tento druh kriminality víceméně stejný v obou částech země.

Celkem vzato jsou obavy východních Němců mnohem větší než západních Němců. V tzv. nových zemích většinou jedna ze čtyř žen očekává, že bude v blízké budoucnosti přepadena, a jeden z deseti respondentů odhaduje, že je určitá pravděpodobnost, že může být zabit (Ize srovnat s odpovídajícími hodnotami 15 % a 5 % na západě země). Kdyby byly odpovědi interpretovány normálně, znamenalo by to, že se setkáváme s nějakým druhem iracionality vzhledem k malé pravděpodobnosti, že lidé padnou za oběť takovým zločinům. Pokud by odpovědi vyjadřovaly obecnější pocity bezbrannosti, které jsou transformovány do slovníku zločinu nebo jsou jím vyjadřovány, potom by byl náš analyticky problém tématem deprivace, jak je zmíněno výše.⁷

Tabulka 2. Pravděpodobnost* že se člověk brzy stane obětí zločinu západní a východní Německo 1993, v procentech

	západ	východ
vloupání	23	40
krádež	22	40
loupežné přepadení	19	33
znásilnění**	15	22
napadení	14	23
zabití	5	11

*) velmi pravděpodobné nebo naprosto pravděpodobné

**) jen ženy

Další dva příklady by mohly vysvětlovat možné pozadí těchto neobvyklých postojů. V prvním případě je odhad rizika spojen s rezignovaným pohledem respondentů, že „bez ohledu na stejné schopnosti mají západní Němci vždy lepší vyhlídky než Němci východní“ (souhlasím/nesouhlasím). Vezmeme-li za příklad loupežné přepadení, z respondentů, kteří sdíleli názor o diskriminaci, 43 % očekávalo, že bude přepaden, zatímco u opačného názoru se přepadení obávalo jen 22 %.

Ve druhém případě je odhad rizika spojen se stanoviskem: „Když se člověk zamyslí nad současnými podmínkami života, bylo by lepší nemít děti“ (souhlasím/nesouhlasím). Toto téma stojí za zvláštní pozornost, protože míra porodnosti v Německu v posledních několika letech dramaticky klesala a klesá ve východním z 12,9

7) Velký strach ze zločinnosti mezi ženami, který ostře kontrastuje s pravděpodobností, že budou násilně napadeny, je někdy vysvětlován procesem socializace, který zatlačuje ženy do pasivity, bezmocnosti a závislosti na mužích kvůli ochraně. Uvažujeme-li o těchto proměnných sumárně, jsou součástí všeobecné formy – sociální – zranitelnosti. To ale ještě nevysvětluje strach spojený s kriminalitou. Existuje-li v životě ženy obecná hrozba, tedy je to znásilnění. Znásilnění je nejen zločin, ale také obecně symbolizuje (nejen sexuálně) podrobení žen mužům. Z tohoto hlediska je strach ze zločinu zobecněný strach ze znásilnění a znásilnění je symbolem deprivace [podrobnosti viz Boers 1991: 65].

na 1000 obyvatel v roce 1988 na 5,1 v roce 1993 (zatímco na západě se míra porodnosti dlouhodobě drží na 11 na 1000 obyvatel). Celkově 53 % respondentů v někdejší NDR a 40 % respondentů v západním Německu souhlasilo s uvedeným názorem. Na východě existuje statisticky významný vztah mezi všemi nahlášenými trestnými činy a postojem mít děti ($s \tau_b$ v rozmezí od 0,13 v případě krádeží do 0,18 v případě vražd nebo zabití). Vezmeme-li jako příklad vloupání, 35 % východoněmeckých respondentů z těch, kteří nesouhlasili s tímto pesimistickým stanoviskem, a 47 % z těch, kteří schvalovali výrok, pokládalo za pravděpodobné, že se do jejich bytů či domů někdo vloupe. Situace je zcela odlišná v západním Německu, kde v průměru jenom 23 % respondentů pokládalo za pravděpodobné, že budou vyloupeni, přitom neexistují významné odlišnosti ve vztahu k touze mít děti (tabulka 3).

Tabulka 3. Pravděpodobnost, že dojde ke vloupání a postoj k možnosti mít dítě* západní a východní Německo 1993, v procentech

	západ		východ	
	nesouhlasí	souhlasí	nesouhlasí	souhlasí
nepravděpodobné**	77	75	65	53
pravděpodobné***	23	25	35	47

*) „Uvažují-li o současných podmínkách života, bylo by lepší nemít děti“ (nesouhlasím/souhlasím)

**) „méně pravděpodobné“ a „nepravděpodobné“

***) „velmi“ a „zcela pravděpodobné“

Ačkoli zjištění vyžadují další analýzy, aby byla přezkoumána jejich platnost, v souladu s našimi východisky existuje několik pozoruhodných vztahů mezi formami strachu ze zločinu a postoji k vlastnímu osudu a budoucnosti. Nejdůležitější z tohoto hlediska jsou odlišnosti mezi názory východních a západních Němců na stejné problémy. Zejména ve východním Německu to působí dojmem, že strach z kriminality nesouvisí pouze se zločinem, respondenti také spojují (možná v mnohem větším rozsahu) zločin s pocity deprivace, neštěstí, diskriminace nebo pesimismu, který pramení z daleko obecnějšího pocitu nespravedlnosti – s fenoménem, který bychom rádi nazvali strukturální viktimizací. Jinými slovy zločin může být symbolem, kódovým slovem nebo metaforou, která reprezentuje zcela odlišné problémy, které mají lidé z východního Německa ve své nové společnosti: úzce to souvisí s tím, co se jim (podle jejich názoru) děje ve společnosti.

Zde je však namístě dále analyticky pracovat, přičemž zvláště potřebné je přihlídnout i k dalším proměnným. Kdybychom se omezili na momentálně rozšířený strach, pokusy o vysvětlení by velice rychle skončily, protože stále se rozevírající nůžky mezi subjektivním pocitem ohroženosti a objektivní bezpečnostní situací vlastně nelze uzavřít. Je třeba se ptát, zda není nutné, abychom uvažovali ještě obecněji, abychom zahrnuli do úvah zostřující se a urychlující se sociální proměny, konkrétně ekonomické, vědecké, technologické a další včetně nebezpečí sebezničení, ať už pro počátek jen jako pozadí nebo širší poznávací rámec. Strach může vystupovat jako náhražka za odlišnost od normy, protože už nestačí „blokovat odchytky, aby bylo možné žít dál beze strachu“ [Luh-

mann 1990: 239 an.]. To by znamenalo transformaci konkrétního strachu do strachu obecného.⁸

3. Širší společenské souvislosti strachu

Snažíme se postupovat jako při loupání cibule od vnějších k vnitřním vrstvám tak, abychom teprve v jádru našli to, co je nazýváno strachem z kriminality nebo obavou ze zločinu. Proto musíme mluvit o současné situaci jako o bezprecedentní a zlomové, třebaže to, co přinesl pád berlínské zdi a železné opony, představuje „jenom“ další dimenzi, která má ovšem značné umocňující a urychlující dopady. S převratem stále více mizí staré jistoty, hodnoty zdrženlivosti a bezpečnosti, úloha tradice, morálky, hranic, solidarity, vztahů, jednoduchých kauzalit atd. Právě řečené může působit jako pokus o truchlení nad tradičními evropskými hodnotami, přičemž bývá opomíjeno, že tyto hodnoty byly vždy křehké a kompromitované starými třídními protiklady. Jde ale o zkušenost, že sama povrchnost se stala paradigmatem naší existence a zachvacuje mnoho základních sociálních orientací, dokonce i samotné porozumění minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Znamená to, že minulost je stále rychleji zapomínána, a přispívá tak stále méně ke konstituování přítomnosti, a právě tak budoucnost střídá stále rychleji přítomnost, a to se stále se zvyšující rychlostí zániku [Weidenfeld et al. 1995: 2]. Co se týče morálky, ta poskytuje stále méně návody, jak se chovat, ale přizpůsobuje se stále více chování. A také etika jako teoretická nadstavba morálky je stále více regulována podle současného vývoje, řídí se přítomným motto: co lze udělat, to se také udělat smí.⁹

Objevují se úvahy, že odcizení a vykořenění jsou zdrojem úzkosti, objeví-li se konkrétní podnět. Je třeba zamyslet se nad postupně se rozvíjejícím vědomím rizika ve vztahu k osamostatnění se tzv. pokroku, pokud se tento stále více vymyká celospolečenské odpovědnosti a funguje bez kontroly a bez zájmu o následky, ať už se jedná o medicínu, genovou technologii, jadernou techniku nebo jiné technologie. Do slovní zásoby již pronikl pojem „riziková společnost“. Naznačuje možnost sebezničení [Beck 1986] jako důsledek přestavby naší společnosti.¹⁰ Podle Becka toto riziko vyřeší starý problém nerovnosti, na místo „společnosti nerovnosti“ nastupuje „ohrožená“ společnost (*unsichere Gesellschaft*). „Hnací síla v třídní společnosti se nechá shrnout do věty: *Mám hlad!* Pohyb, který je uváděn do pohybu s rizikovou společností, vyjadřuje: *Mám strach! Pospolitost nouze střídá pospolitost strachu...*“ a Beck se vzápětí ptá: „Jakou zátěž unesou

⁸) Kromě toho by to znamenalo, že je třeba kriminologii uvolnit z těsných pout pozitivistického výkladu kriminality. Konečně by se tak vzalo v úvahu, že kriminalita je nejen souhrnem mnoha trestných činů, vypočteným na základě nanejvýš problematických informací z policejních statistik, ale představuje zvláštní sociální fenomén, a proto patří do obecného kontextu *sociálních* problémových situací.

⁹) „Primární již není, co má člověk být nebo co má konat (...) a potom je toho buď schopen, nebo není, ale primární je, co již člověk *de facto* činí, protože tak může, a povinnost vyplývá z činu: ta je mu přislíbena od kauzálního *Fátum* jeho činů“ [Jonas 1984: 230].

¹⁰) Abychom nespolehali jen na strukturální přestavbu samotnou, dáváme slovo C. G. Jungovi: „Příliš mnoho je ve hře a příliš mnoho dnes závisí na povaze lidské psychiky. Je člověk dost zralý na to, aby odmítl nabízející se pokušení zinscenovat zánik světa, k čemuž má moc? Je si vědom, po jaké cestě se ubírá a jaké jsou závěry, které by musel vyvodit ze světové situace a ze své vlastní duchovní situace? (...) Uvědomuje si, co na něj čeká, kdyby k této katastrofě došlo? Dokáže si vůbec představit, že by to znamenalo katastrofu? A ví konečně jedinec, že je to *on*, kdo je jazyčkem na vahách?“ [Jung 1964: 67 an., zvýrazněno v originále]

pospolitosti strachu? Jakými motivacemi a energií k jednání disponují? (...) Žene strach lidi do iracionality, extremismu, fanatismu?“ [Beck 1986: 65 an., zvýrazněno již v originále]

Nejistoty – další vrstvy cibule – mezitím dostaly konkrétnější podobu, zejména ničení životního prostředí se stává každý den zřejmější, zasahuje už každého osobně. Hnací motorem je ekonomie, která ve jménu neoliberalismu nebo turbo-kapitalismu (Luttwak) – podle motta jíst, nebo být sněden – směřuje ke společnosti 20:80, v níž nakonec má stačit jedna pětina všech zaměstnanců, aby vyráběla zboží a zajistila nezbytný provoz služeb [Martin a Schumann 1997: 12]. Děje se to ve jménu globalizace, díky níž je hospodářský úspěch provázán s úsporou pracovních míst (příp. alokací produkce v cizině, což šetří náklady). Sociální rozměr se čím dál víc ztrácí z tržního hospodářství a z hodnocení lidí, především v nových spolkových zemích [Wirtschaftswoche 1997: 27]. Nezaměstnanost ustupuje nové sociální kategorii „bez práce“ (*Nichtarbeit*) [Rifkin 1995, Forrestier 1997], to znamená, že lidé velmi dobře poznají, že jich společnost určité množství nepotřebuje: týká se to kromě žen v první řadě mladých lidí, když se připravují na výběr povolání.¹¹

Můžeme tedy shrnout, že obecné úzkosti jenom průhledně obalují specifické obavy a pronikají snad až dolů do naší zcela konkrétní existence a tam zabarvují a posilují v našich očích všechno to, co vyplývá ze zneklidnění a obav. Proto je třeba očekávat, že strach z kriminality, ale také jiné postoje ke kriminalitě, jako třeba názory na trestání, se vyhrotí tak, že přesahují reálné podněty (tzv. „objektivní bezpečnostní situaci“). Úzkosti se, jak je patrné, vzhledem k podnětu ještě zvětšily nebo se zcela osamostatnily.

4. Další vývoj postojů ke kriminalitě v průběhu transformace

Ve velkorysém výzkumu zkoumajícím vývoj kriminality a postojů ke kriminalitě v Německu, jenž spojil dva reprezentativními průzkumy v letech 1991 a 1993 s omezenějším třetím průzkumem v roce 1995 [Boers, Gutsche a Sessar 1997], byly nejdříve registrovány vzrůstající pocity ohrožení v nových spolkových zemích, které sice v roce 1995 poněkud zeslábly, přece však měly celkově vyšší úroveň než např. ve starých spolkových zemích, v Anglii a USA [Boers a Kurz 1997: 197 an.]. Naším záměrem krom toho vyhovují pravidelné průzkumy pojišťovny R+V-Versicherung, která zkoumá životní obavy od roku 1991 odděleně mj. podle hledisek východ a západ, u žen a mužů, prostřednictvím 14 příp. 15 témat (strach z onemocnění ve stáří, z osamělosti, vlastní nebo obecné nezaměstnanosti, z možnosti stát se obětí trestného činu nebo dopravní nehody, z následků ničení životního prostředí atd., srv. tabulku 4. Škála strachu je sedmistupňová a sahá od stupně „vůbec žádný strach“ (1) až po „mimořádný strach“ (7), střední hodnota má tedy číslo

¹¹) A proto nerovnost [viz Beck 1986: 65] nelze vyřešit nejistotou (ohrožeností), protože ta ji naopak posiluje. Tuto tezi by podpořilo, kdyby se v handicapovaných skupinách populace (jichž je většina!) obavy nadměrně zvyšovaly. Ale Američané mezitím přišli s řešením. „Tittytainment“ je výraz pro nevázané hodování a hřmotnou zábavu, které má masy bez práce uklidnit [Martin a Schumann 1997: 13]. Kdysi se tomu říkalo „*panem et circenses*“, nicméně nynější záměry jsou strukturovanější, také ve smyslu provázanosti se strachem a následky strachu.

3,5.¹² Obavy v celoněmeckém průměru stoupaly až na určité výkyvy celkem kontinuálně od 3,41 do 4,19.¹³

Tabulka 4. Obavy východních a západních Němců v letech 1991-1997, ve vztahu k obecným životním rizikům (průměrné hodnoty 14, příp. 15 témat)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
východní Němci	3,36	3,7	3,97	3,8	3,77	4,37	4,31
západní Němci	3,42	3,5	3,77	3,46	3,51	4,07	4,18

Pramen: R+V-Infocenter für Sicherheit und Vorsorge/GfK.

Tento pozoruhodný vývoj lze jen s drobnými diskrepancemi znázornit také odděleně pro východo- a západoněmecké obyvatelstvo. Znamená to, že vývoj strachu na západě země je stejný, a proto se konkrétní změna poměrů projevovala buď stejně silně, nebo stejně slabě v NDR i v západním Německu. Narůstající pocity ohrožení jsou zřejmě všeobecné.

Obava, že se člověk stane obětí trestného činu, figurovala v roce 1997 na 12. místě z 15 témat s hodnotou 3,85 např. výrazně za obavami z růstu životních nákladů, z nezaměstnanosti, z politického extremismu nebo z onemocnění (tab. 5).¹⁴ Ve zvláštním průzkumu byly zkoumány obavy z devíti trestných činů.

Tabulka 5. Obavy Němců v roce 1997 ve vztahu k obecným životním rizikům

obecná nezaměstnanost	5,13
životní náklady	4,83
nedostatečná péče ve stáří	4,69
závažné onemocnění	4,63
vlastní nezaměstnanost	4,45
přiliv cizinců	4,44
politický extremismus	4,22
dopravní nehoda	4,2
drogová závislost vlastních dětí	4,08
nízký životní standard	4,07
ničení životního prostředí	3,88
oběť trestného činu	3,85
osamělost ve stáří	3,81
válka s německou účastí	3,57
rozpad partnerství	2,93

Pramen: R+V-Infocenter für Sicherheit und Vorsorge/GfK.

¹²) Na začátku dotazování figurovala otázka, jaká je pravděpodobnost, že se člověk setká s takovým rizikem, stejně tak se zčásti proměnily indikátory. Takové nepřesnosti musely být vzaty v potaz při reprodukci průběhové křivky.

¹³) Reprodukce dat z průzkumu s přátelským svolením R+V-Versicherung.

¹⁴) Strach z možnosti stát se obětí se v roce 1991 při průzkumu v západním Německu nacházel na 12. místě z 15 témat s hodnotou 2,91 a v roce 1997 na 13. místě z 15 témat s hodnotou 3,81, ve východním Německu v roce 1991 na 8. místě (3,29), resp. v roce 1997 na 10. místě (4,01).

Tabulka 6. Obavy Němců v roce 1997 ve vztahu k vybraným deliktům, resp. oblastem kriminality

kriminalita poškozující životní prostředí	4,37
vandalismus	4,32
vloupání	4,23
krádež v době dovolené	4,17
tělesný úraz	4,13
loupežné přepadení	4,11
podvod	3,85
krádež automobilu	3,71
terorismus	3,22

Pramen: R+V-Infocenter für Sicherheit und Vorsorge/GfK.

Tedy šest příkladů deliktů se pohybuje v rozmezí nad dřívější průměrnou hodnotou (tabulka 6), nejvyšší hodnota činí 4,37 (kriminalita poškozující životní prostředí). Podle této zkušenosti respondenti přikládají větší význam kriminalitě, je-li v dotazech zadána jako konkrétní problém, než když se otázky obecně týkají sociálních problémů.

V této souvislosti je třeba uvést, že ženy se cítí samy na ulici v noci nejistější než muži, že více očekávají, že se stanou obětí nějakého trestného činu, že se mohou pod vlivem televizních zpráv o kriminalitě stát bojácnějšími [Chiricos, Eschholz a Gertz 1997] – a to v rozporu s obecným zjištěním, podle něhož mají méně důvodů k obavám než muži (samozřejmě s výjimkou znásilnění, ale k tomu také dochází mimo vlastní byt jen relativně vzácně).¹⁵ Ženy tak pocítují ve většině oblastí životního rizika více strachu než muži, tedy nejen při otázce na to, zda by se mohly stát obětí [Sessar 1997: 131]. Pomineme-li, že muži, jak bylo mnohokrát uvedeno, si méně připouštějí své obavy (ale proč by to neměli dělat v situaci, která se jich osobně netýká, jako je „válka s německou účastí“?), potom nezbyvá snad nic jiného než započítat odlišný strach z trestných činů do obecných obav a zneklidnění zkoumaných z hlediska pohlaví. Pokračujeme-li v úvahách tímto směrem, potom by se mohly prosadit tyto obavy do strachu z kriminality, tedy rozšířit ho a posílit. Kdyby tedy ženy měly mít při existenčních otázkách zaměřených na budoucnost – a otázky ve výzkumu R + V jsou právě tímto směrem velmi silně zaměřeny – větší strach než muži, protože důvod k tomu je dostatečný (klíčem jsou celkem horší ekonomické šance žen do budoucnosti, na nichž závisí mnoho jiných faktorů vytvářejících nejistotu), potom naplňují tyto obavy také potenciál strachu v oblasti kriminality. Byl by to závěr podporující „teorie rizika“ spíše než na znásilnění se odvolávající teorie zranitelnosti (*Verletzbarkeitsthese*) [srv. Boers 1991: 67 an.], zde ve spojitosti se socioekonomickým pozadím. Ovšem toto vše je teprve nutné zjistit.

Naším úvahám odpovídá nakonec i to, že dotázané osoby daly v průzkumu nejvyšší prioritu kriminalitě poškozující životní prostředí. Jedná se o neosobní kriminalitu týkající se obce či státu.

¹⁵ V různých studiích bylo ověřeno, že strach vede k vyhýbavému chování, a proto k menšímu riziku, že se člověk stane obětí. Byly zjištěny dalekosáhlé odlišnosti z hlediska pohlaví.

5. Komunikativní pojetí strachu

Téma, týkající se kriminality a strachu, nevzniká samo od sebe: musí se o něm debatovat, teprve tak je tvořena realita (komunikativně konstruovaná). Existují různé instance, které produkují naše vědění/nevědění, v prvé řadě jsou to samozřejmě *média*.

Mnoho napoví následující příklady. Televizní stanice „Bonn Direkt“ odvysílala zprávu, že podle údajů BKA (Spolkového kriminálního úřadu) je v Německu denně spácháno deset vražd. Čerstvé údaje z října 1997 byly porovnány s rokem 1996. Znamenalo by to, že za rok bylo spácháno asi 3 500 vražd. Kdybychom se ale důsledně řídili policejní definicí vraždy, potom došlo pouze k 605 vraždám, tedy jedná se o 1,7 trestného činu na den. Ale výpočet redakce se mohl řídit úvahou, že usmrcení je obecně považováno za natolik závažné, že mají být k počtu vražd přičteny delikty zabití včetně euthanasie a usmrcení dětí, což je 1 343 případů, to by však stále ještě znamenalo 3,8 místo 10 deliktů na jeden den, ostatně jde o zvýšení o 165 % ve srovnání s předchozím rokem (obvyklé jsou menší nárůsty, často i poklesy). Vysvětlení je jen jediné: autoři zprávy přičetli do celkového počtu vražd dále pokusy o vraždu a zabití, a tak získali 10 případů na den: podíl pokusů obnášel 65 procent v roce 1965. Do úhrnu se prostě někdy započítají nejen dokonané trestné činy vraždy a zabití, ale také pokusy o ně, aniž by se příjemce informace dozvěděl, jak byl proveden výpočet, a hned je na světě potřebná dramatická stránka. Že je kategorie pokusů v policejních statistikách u deliktů zabití téměř bezvýznamná, protože se za ní mohou skrývat [Sessar 1981] téměř všechny druhy násilí, tím už se televize nezatežuje. Informování o znásilnění probíhá úplně stejně, 17 případů za den bylo policejně skutečně evidováno, v tom je započítána téměř jedna třetina pokusů. Ke zkrácení došlo také při informování o vzestupu násilné kriminality, souhrnné statistické kategorie, která měla během roku narůst o 15 procent, ve skutečnosti to však bylo jen 5,5 procenta. Podle této zprávy DPA byla také každé tři minuty znásilněna jedna žena, což znamená celkem 175 000 žen za rok. Ve statistice z roku 1996 je však uvedeno 6 246 žen, tedy poměr 1:28 mezi realitou a zkrácenou informací. K takovému výsledku se dosud nikdo v mezinárodním výzkumu nedostal (pouze v tom případě, kdyby byly do údaje zahrnuty i znásilněné manželky, potom by byl poměr možná příliš malý).

V obou případech byly použity tzv. fiktivní hodiny zločinu (*crime clock*), které dělí počet sekund, minut, hodin, dní a týdnů jednoho roku počtem nahlášených nebo vypátrávaných deliktů, a tak je možné získat tak malé časové intervaly (každé tři minuty...). Obraz sugeruje, že zločin je téměř zákonitý, že přichází v takřka vypočitatelných periodách, tedy je všudypřítomný [Kunz 1994: 209], a člověk si podle něj téměř může nařizovat hodiny. Použití hodin zločinu ovšem nemá žádné cíle informativní, ale nanejvýš demagogické, nebo slouží politické mobilizaci [Albrecht 1996: 59 an.], protože opomíjí velikost populace a rozličné rozvrstvení kriminality. Například v Hamburku byl v roce 1996 zaregistrován každých 116 sekund (1 min, 56 s) jeden trestný čin, v Erfurtu každých 952 sekund (15 min, 52 s), v Hamburku tedy běžely hodiny téměř osmkrát rychleji než v Erfurtu [Polizeiliche... 1996].

Nebereme-li v úvahu snahu „zkreslovat skutečnost“ (což při obou příkladech zpravodajství hraje svou roli), potom jsou oba druhy informací zpracovány stejně, a to tak, že vzniká vlastní – pro sdělovací prostředky typická – realita. Její specifičnost spočívá v tom, že jsou opouštěny původní souvislosti, resp. je redukována komplexnost, v kterých se informace nacházela a byla tak chráněna [Sessar 1996]. Znalost širších souvislostí má v sobě přese všechny negativní pocity také něco uklidňujícího, protože se člověk dozví,

kde se děsivé věci nedějí. Jedná se tedy v tomto případě o „působení strachu z neznalosti“. Mezitím však zřejmě bylo dosaženo stavu, kdy se média již nemusí obávat zkreslení informací, které je způsobeno vytrháváním údajů z kontextu, protože už se proti tomu nikdo nebrání nebo nikdo nebere vážně možnost vyvrácení informací.

S tím souvisí otázka, zda určité obrazy či scénáře kriminality nejsou konstruovány nebo zda zůstávají nevyvráceny záměrně. Nedávno byl použit pojem „vytváření morální paniky“, který byl původně vztažen na určité skupiny, jejichž odlišnosti – v jejich nekonvenčním a provokujícím vzhledu, rituálech a chování – byly označovány za ohrožení vládnoucího hodnotového systému [Cohen 1973, k tomu Sumner 1996: 262 an.]. V Anglii to byly určité formy kultury mladých a jejich hudby, v Německu se to týká zřejmě cizinců. Něco takového jistě média nemohou vynalézt, existuje to ve společnosti jako projekce, závist, resentment, zloba a strach [Sumner 1996: 264], média ale tyto jevy posilují, zjemňují a žijí z nich. Budit morální paniku se také hodí pro obecnou charakteristiku situace, v níž je vytvářen strach a vzápětí se vyzývá do boje s ním. Existuje celá řada takových kampaní: proti zločinu, strachu ze zločinu [Boers 1991: 22], drogám a nyní zřejmě znovu proti mládeži [*war on youth*, srv. Schissel 1997: 165].

Přitom chybně postupuje také *politika* v rámci jakéhosi politicko-publicistického koloběhu [Scheerer 1978], při němž se média a politika vzájemně ovlivňují, aby se později naopak na sebe vzájemně odvolávaly, pokud jde například o rostoucí pocity ohrožení a boj s nimi. Zejména tak to probíhá v případě cizinců, kteří jsou všeobecně považováni v oblasti kriminality za primární faktor nejistoty (ohrožení). „Vyobcování pomocí řeči“ realizuje část německého tisku používáním slovníku typu „záplava cizinců“ nebo „utečenecká vlna“, který má vyvolávat asociace s přírodními katastrofami. Všeobecně viditelný „mediální rasismus“ je údajně v Německu zvláště agresivní, tvrdilo se na jednání v Bonnu, které se konalo při příležitosti Evropského roku proti rasismu, což bylo dávano do spojitosti s agresivní německou politikou vůči cizincům [Frankfurter... 1997: 1]. Je to hodnověrné, protože stejný slovník používají i politici, pro něž je to specifické téma.¹⁶

Je zřejmě základní lidskou zkušeností, že lidi nezneklidňují fakta, ale to, co si o nich myslí druzí (Epiktetos, 2. stol. n. l.). Naším tématem v tom případě již není kriminalita, ale informace a názory na ni, a potom zcela konkrétní opatření v oblasti boje s ní a prevence: „Když se člověk snaží potlačit strach, tak ho zvětšuje“ [Luhmann 1990: 242], což má něco společného s rekurzivními efekty komunikace o tématu „strach“. Říká se také, že není kouře bez ohně: pokud policie požaduje více policistů a vymýšlí a realizuje mimořádné koncepce prevence, které zasahují až do našich bytů, musí (?) zřejmě existovat i velké nebezpečí. Může to ale znamenat i volbu mezi občanskou svobodou a bezpečím.

„Paniku nelze zakázat. (...) Strach nemůže být právně regulován a nelze ho vědecky vyvrátit“ [Luhmann 1990: 238], a – je třeba doplnit – nemůže být proto odstraněn nějakým opatřením, což neznamená, že by komunální kriminální prevence nebo občanům blízká policejní práce nemohla občas vést k místním úspěchům a uklidnění. Co obecně musíme, případně jen můžeme dělat, je vést rozhovor o strachu místo rozhovoru o krimi-

¹⁶) Nelze přistoupit na politizaci kriminalistických statistik (a výsledků z průzkumů názorů obětí) prostřednictvím nesprávného, jednostranného nebo zkresleného zpravodajství – v tomto případě policie –, jak to bylo pozorováno zvláště v USA [Baer a Chambliss 1997]. V Německu ovšem policejní statistiky, které zpracovává BKA, dělají hodně pro to, aby předstihly nahodilé dezinterpretace vlastním komentováním svých dat.

nalitě. Musíme zařazovat obavy do širších společenských souvislostí. Diskutovat o strachu jako tématu napomáhá racionálně uvažování, což může přispět také k racionálnímu zvládnutí našich zcela konkrétních obav a zneklidnění. Jisté to ovšem není.

Z angličtiny a němčiny přeložil Jiří Sirotek

KLAUS SESSAR vystudoval práva (Mnichov, Freiburg) a sociologii (Boston). Od roku 1982 působí na univerzitě v Hamburku, kde vede katedru kriminologie v Ústavu věd o zločinu na právnické fakultě. Vedl řadu kriminologických výzkumů a projektů zaměřených na Německo, především s ohledem na situaci po sjednocení.

Literatura

- Albrecht, H.-J. 1996. „Kriminalitätsumfang, Opferrisiken und Kriminalitätsfurcht in der Schweiz.“ S. 37-84 in *Innere Sicherheit und Lebensngste*, hrsg. von K. Kunz und R. Moser. Berner Universitätsschriften Bd. 42. Bern: Haupt.
- Baer, J., W. J. Chambliss 1997. „Generating Fear: The Politics of Crime Reporting.“ *Crime, Law and Social Change* 27: 87-107.
- Baril, M. 1984. „L'envers du crime.“ In *Les cahiers de recherches criminologiques*. Montréal: Université de Montréal.
- Beck, U. 1986. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Boers, K. 1991. „Kriminalitätsfurcht. Über den Entstehungszusammenhang und die Folgen eines sozialen Problems.“ *Hamburger Studien zur Kriminologie* Bd. 12. Pfaffenweiler: Centaurus.
- Boers, K. 1995. „Kriminalitätseinstellungen und Opfererfahrungen.“ S. 3-36 in *Kriminologische Opferforschung, Teilband II.*, hrsg. von G. Kaiser und J.-M. Jehle. Heidelberg: Kriminalistik.
- Boers, K. 1996. „Sozialer Umbruch, (nachholende) Modernisierung und Kriminalität in Deutschland.“ S. 127-180 in *Wandel von Abweichung und Kontrolle in vereinigten Deutschland*, hrsg. von H. Peters. Special Issue of *Soziale Probleme*.
- Boers, K., G. Gutsche, K. Sessar 1997. *Sozialer Umbruch und Kriminalität in Deutschland*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Boers, K., P. Kurz 1997. „Kriminalitätseinstellungen, soziale Milieus und sozialer Umbruch.“ S. 187-253 in *Sozialer Umbruch und Kriminalität in Deutschland*, hrsg. von K. Boers, G. Gutsche und K. Sessar. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Cohen, S. 1973. *Folk Devils and Moral Panics*. St. Albans: Paladin.
- Ewald, U., W. Langer 1997. „Opfererleben in Deutschland nach der Wende, Entwicklungen in Ostdeutschland mit vergleichenden Bezug zu Westdeutschland.“ S. 89-156 in *Sozialer Umbruch und Kriminalität in Deutschland*, hrsg. von K. Boers, G. Gutsche und K. Sessar. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Fattah, E. A. 1991. *Understanding Criminal Victimization. An Introduction to Theoretical Victimology*. Scarborough, Ontario: Prentice-Hall.
- Fattah, E. A. 1994. „From Victimization by the State to Victimization by Crime: A Side-Effect of Transition to Democracy.“ Pp. 17-34 in *New Definitions of Crime in Societies in Transition to Democracy*, ed. by U. Ewald. Bonn: Forum.
- Forrestier, V. 1997. *Der Terror der Ökonomie*. Wien: Zsolnay.
- Frankfurter Rundschau* 1997. 27. 11.
- Garofalo, J., J. Laub 1978. „The Fear of Crime: Broadening Our Perspective.“ *Victimology* 3(3-4): 242-253.
- Heide, G. von der, E. Lautsch 1991. „Entwicklung und Struktur der Tatverdächtigen in der ehemaligen DDR von 1985 bis 1989.“ *Neue Justiz* 45: 344-348.

- Chiricos, T., S. Eschholz, M. Gertz 1997. „Crime, News and Fear of Crime: Toward an Identification of Audience Effects.“ *Social Problems* 44: 342-357.
- Janssen, H. 1996. „Verbrechensfurcht als Kategorie sozialer Disziplinierung?“ S. 67-70 in *Kulturvergleichende Kriminalitätsforschung und sozialer Wandel in Mittel- und Osteuropa*, hrsg. von U. Ewald. Workshop zu methodologischen Problemen einer Metropolenstudie. Schriftenreihe der Kriminologischen Forschungsstelle Berlin Bd. 5. Bonn: Form.
- Jonas, H. 1984. *Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Joutsen, M. 1989. „Research on Victims and Criminal Policy in Europe.“ Pp. 50-83 in *Crime and Criminal Policy in Europe. Proceedings of a European Colloquium*, ed. by R. Hood. Oxford: Centre for Criminological Research, University of Oxford.
- Jung, C. G. 1964 (1957). *Gegenwart und Zukunft*. Zürich, Stuttgart: Rascher.
- Kunz, K.-L. 1994. *Kriminologie*. Bern: Haupt.
- Kury, H. 1995. „Zur Bedeutung von Kriminalitätsentwicklung und Viktimisierung für die Verbrechensfurcht.“ S. 127-158 in *Kriminologische Opferforschung, Teilband II.*, hrsg von G. Kaiser und J.-M. Jehle. Heidelberg: Kriminalistik.
- Luhmann, N. 1990. *Ökologische Kommunikation. Kann die Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen?*, 3. Aufl. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Martin, H.-P., H. Schumann 1997. *Die Globalisierungsfalle. Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Maxfield, M. G. 1984. „Fear of Crime in England and Wales.“ *Home Office Research Study No. 78*. London: Home Office.
- Obergfell-Fuchs, J., H. Kury 1996. „Sicherheitsgefühl und Persönlichkeit.“ *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 79: 97-113.
- Orwell, G. 1945. „Revenge is Sour.“ *Tribune*, November 9, 1945.
- Polizeiliche Kriminalstatistik* 1996. Hamburg: Thüringen.
- Rifkin, J. 1995. *Das Ende der Arbeit*. Frankfurt/Main: Campus.
- Seligman, M. E. P. 1975. *Helplessness*. San Francisco: Freeman.
- Sessar, K. 1981. „Rechtliche und soziale Prozesse einer Definition der Tötungskriminalität.“ *Kriminologische Forschungsberichte aus dem Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg i. Br.*, Bd. 3. Freiburg: Eigenverlag.
- Sessar, K. 1990. „The Forgotten Nonvictim.“ *International Review of Victimology* 1: 113-132.
- Sessar, K. 1993. „Crime Rate Trends Before and After the End of the German Democratic Republic. Impressions and First Analyses.“ Pp. 231-244 in *Fear of Crime and Victimization*, ed. by W. Bilsky, Ch. Pfeiffer, and P. Wetzels. Stuttgart: Enke.
- Sessar, K. 1996. „Über einen (vergeblichen) Versuch, mit den Medien über kriminologische Erkenntnisse ins Gespräch zu kommen.“ *Kriminologisches Journal* 28: 281-284.
- Sessar, K. 1997. „Die Angst des Bürgers vor Verbrechen – was steckt eigentlich dahinter?“ S. 118-138 in *Kriminologie für Soziale Arbeit*, hrsg. von H. Janssen und F. Peters. Münster: Votum.
- Scheerer, S. 1978. „Der politisch-publizistische Verstärkerkreislauf. Zur Beeinflussung der Massenmedien im Prozeß strafrechtlicher Normgenese.“ *Kriminologisches Journal* 10: 223-227.
- Schissel, B. 1997. „Youth Crime, Moral Panics, the News: The Conspiracy Against the Marginalized in Canada.“ *Social Justice* 24: 165-184.
- Skogan, W. G. 1997. „Public Policy and Fear of Crime in Large American Cities.“ Pp. 1-18 in *Public Law and Public Policy*, ed. by J. A. Gardiner. New York: Praeger.

- Skogan, W. G., M. G. Maxfield 1981. *Coping with Crime. Individual and Neighborhood Reactions*. Beverly Hills, London: Sage.
- Sparks, R. F., H. G. Genn, D. J. Dodd 1977. *Surveying Victims. A Study of the Measurement of Criminal Victimization*. Chichester et al.: John Wiley.
- Sumner, C. 1996. *The Sociology of Deviance. An Obituary*. Buckingham: Open University Press.
- Weidenfeld, W., V. Then, D. Rumberg, Th. Lillig, J. Janning, O. Hillenbrand 1995. „Memorandum der Bertelsmann-Stiftung ‚Dialog der Kulturen‘.“ (Manuskript). Bielefeld: Bertelsmann-Stiftung.
- Wetzels, P. 1996. „Wider den naiven Realismus kriminologischer Opferforschung – Plädoyer für einen subjektiven, konstruktivistischen Opferbegriff.“ S. 117-143 in *Kulturvergleichende Kriminalitätsforschung und sozialer Wandel in Mittel- und Osteuropa*, hrsg. von U. Ewald. Workshop zu methodologischen Problemen einer Metropolenstudie. Schriftenreihe der Kriminologischen Forschungsstelle Berlin Bd. 5. Bonn: Form.
- Wirtschaftswoche* 1997. Nr. 4 (16. 1.).